

УДК 346.3(477)

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-45-1-21-29>

ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Milash V. S.

FORCE MAJEURE AS A BASIS FOR EXEMPTION FROM ECONOMIC CONTRACTUAL LIABILITY

Milash V. S.

Стаття присвячена поняттю та кваліфікаційним ознакам форс-мажорних обставин як підставі звільнення від господарсько-договірної відповідальності. Актуалізовано проблематику форс-мажорних обставин у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Здійснено огляд положень Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів, Принципів міжнародних комерційних договорів Унідруа, Типового форс-мажорного застереження МТП щодо сутності форс-мажорних обставин (обставин поза контролем сторін), а також пов'язаних з їх настанням процедурних питань.

Проведено порівняльну характеристику наслідків реалізації права на одностороннє розірвання договору та наслідків наступу форс-мажорних обставин. Особливу увагу приділено причинно-наслідковому зв'язку між настанням форс-мажорних обставин та неналежним виконанням господарсько-договірних зобов'язань. Запропоновано рекомендації щодо проведення подальших наукових розвідок проблематики форс-мажорних обставин у контексті викликів сьогодення, та сформульовано окремі пропозиції з удосконалення чинного законодавства України з цих питань.

Ключові слова: форс-мажорні обставини, господарсько-договірне зобов'язання, неналежне виконання, господарська відповідальність.

Постановка проблеми. У контексті проблематики звільнення від господарсько-договірної відповідальності, питання форс-мажорних обставин традиційно залишаються одними з найбільш актуальних. Обставин, які виникли після укладення договору, не залежать від волі його сторін й унеможливають виконання договірних зобов'язань, за законодавством різних країн можуть мати різну назву («непереборна сила», «форс-мажор», «обставини, що призводять до марності договору», «обставини поза контролем»), однак при доведенні безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку між ними та невиконанням

договірних зобов'язань, призводять до однакових наслідків: боржник звільняється від відповідальності за невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань. Разом із тим, у сфері господарювання непоодинокими є спроби автоматичного застосування сторонами господарських договорів наслідків форс-мажорних обставин, які безпосередньо не впливали на можливість виконання їх договірних зобов'язань, а також безпідставного виключення власної відповідальності за неналежне виконання договірних зобов'язань, зокрема з використанням «авторських» конструкцій квазіфорс-

мажорних застережень. Крім того, оприлюднення листа Торгово-промислової палати (далі ТПП) України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 створило ґрунт для формування хибної практики серед суб'єктів господарювання, які посилались на згаданий лист та не вчиняли юридично значимих дій відносно доведення причинно-наслідкового зв'язку між воєнним діями та невиконанням ними своїх договірних зобов'язань.

Стан дослідження. Дослідженню форс-мажорних обставин присвячено праці цілої низки вітчизняних вчених-правників, серед яких варто відзначити Баранову Л.Н., Луця В.В., Мельник О.О. Підпригору О.А., Харитонову Є.О. та інших. У той же час виклики сьогодення (ведення у 2020 році ковідного карантину, а у 2022 році здійснення відкритого воєнного нападу Росії на Україну) детермінують посилення актуальності цих питань та відповідно потребу у проведенні їх подальших наукових досліджень. Саме тому **метою статті** є дослідження сутності форс-мажору як підстави звільнення від господарсько-договірної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. На доктринальному рівні існує декілька підходів щодо співвідношення понять «непереборна сила» та «форс-мажор». Так, одні дослідники виходять з розмежування вищеозначених понять, та включають до змісту поняття «непереборна сила» стихійні лиха, що не залежить від волі людей, а причиною настання форс-мажорних обставин вбачають цілеспрямовані дії конкретних осіб. При цьому, непереборна сила розглядається як загальна (універсальна) обставина, що звільняє від відповідальності як у договірних, так і у позадоговірних (деліктних) зобов'язаннях. Натомість сфера застосування форс-мажору визначається значно вужча, оскільки йдеться виключно про звільнення від відповідальності у сфері договірних відносин [1, с. 138]. Так, з метою усунення термінологічних не-

доліків чинного цивільного законодавства України у випадках порушення недоговірною зобов'язання щодо обставин, які звільняють від відповідальності, О. О. Мельник запропоновано використовувати термін «обставини непереборної сили», а форс-мажором вважати лише обставини, що звільняють від відповідальності за порушення договору [2, с. 8]. Разом з тим, найбільшого поширення набув підхід, прихильники якого не розмежовують поняття «непереборна сила» та «форс-мажор». Саме такий підхід відображено в ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» від 2 грудня 1997 р., який виходить з синонімічності понять обставин непереборної сили та форс-мажорних обставин, а також в Принципах міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Типовому форс-мажорному застереженні МТП, Стандартних зауваженнях про форс-мажор і ускладнення в ЗЕД-договорах на основі нового Типового контракту МТП міжнародної купівлі-продажу товарів та ін.

Варто зазначити, що в українському законодавстві використовуються одночасно дві категорії «непереборна сила» та «форс-мажор». При цьому ЦК України визначає тільки наслідки порушення зобов'язання внаслідок наступу обставин непереборної сили, та не розкриває сам зміст поняття «*непереборна сила*». Відповідно до ст. 617 ЦК України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або *непереборної сили*. Поняття «непереборна сила» згадується в ЦК України також в контексті правової регламентації окремих видів договірних зобов'язань, що виникли на підставі договорів купівлі-продажу, будівельного підряду, надання послуг, складського зберігання тощо (ч. 2 ст. 679, ч. 5 ст. 879, ч. 1 ст. 906, ч. 2 ст. 950 [ЦК України](#)) [3; Ст. 356]. Кваліфікаційні критерії обставин неперебор-

ної сили закріплює ГК України та ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні». Згідно до ч. 2 ст. 14¹ ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» (зі змінами, внесеними до цієї частини у 2020 році), *форс-мажорними* обставинами (обставинами непереборної сили) є *надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами* [4; Ст. 52]. Надзвичайність обставини означає, що йдеться про неординарну обставину, яка не є звичайною частиною професійного ризику під час провадження певного виду господарської діяльності. Сама ідея побудови поняття непереборної сили з використанням ознаки «незвичайності», яка з часом заміщена ознакою «надзвичайності» (тобто замість рідкості явища акцентуація зміщується на його неперебачуваність) запозичена з німецької правової доктрини. Її сутність полягала у тому, що непереборною силою є усе те, що пов'язано із небезпеками, які не притаманні певному промислу, та не може бути відвернене із застосуванням надзвичайної обачливості. На доктринальному рівні відсутній уніфікований підхід щодо розуміння «невідворотності», для розкриття якої використовуються як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики. На думку Л. М. Баранової, шкода повинна бути невідвратною, у першу чергу, для зобов'язаної особи, утім до уваги повинна братися й можливість (чи неможливість) її запобігання подібними суб'єктами. На переконання вченої аналіз невідворотності тільки щодо одного суб'єкта являє собою дуже вузький підхід [1, с. 87, 90]. Натомість В. В. Луць вважає невідвратною тільки обставину, яку не можна було відвернути засобами, наявними у певної особи в конкретних умовах її діяльності. Крім того, вчений виділяє додаткову кваліфікаційну ознаку форс-

мажорних обставин – їх зовнішній характер до діяльності сторін [5, с. 81]. Таку ознаку відзначає й О.О. Мельник, яка привертає увагу до положень міжнародного права, відповідно до яких ознаки неперебачуваності та невідворотності форс-мажору (непереборної сили) можуть виступати як дві взаємовиключні, внаслідок чого, сторона може бути звільнена від відповідальності при доведеності лише ознаки неперебачуваності непереборної сили на момент укладення договору. Таке розуміння форс-мажору (непереборної сили), зазначає дослідниця, не повною мірою відповідає загальним нормам цивільного законодавства України про відповідальність і тим більше не забезпечує стимулювання боржника до вжиття всіх заходів для запобігання несприятливих наслідків форс-мажору (непереборної сили) [2, с. 163]. Наслідком наступу форс-мажорних обставин є абсолютна неможливість виконання договірних зобов'язань взагалі, при будь-яких зусиллях його сторін. Саме цією ознакою форс-мажорні обставини відрізняються від ускладнюючих виконання договору обставин (обставин, які зазнали істотних змін) та є підставою для зміни чи розірвання договору у судовому порядку.

Згідно до ч. 2 ст. 218 ГК України, у разі *якщо інше не передбачено* законом або *договором*, суб'єкт господарювання несе господарсько-правову відповідальність за порушення господарського зобов'язання, якщо не доведе, що його належне виконання виявилось неможливим внаслідок дії *непереборної сили*, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності [6; Ст. 144]. Чинне законодавство передбачає можливість кореляції наслідків форс-мажору при невиконанні договірних зобов'язань на рівні самого договірного регулювання. Так, згідно до ч. 1 ст. 906 ЦК України, виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійс-

ненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок *непереборної сили, якщо інше не встановлено договором* або законом [1; Ст. 35]. Обмежити спектр дії форс-мажору можливо через включення до змісту господарських договорів застережень про спеціальні ризики можливого наступу обставин, добровільно прийнятих на себе однією зі сторін за додаткову винагороду та ін., а також через включення до договору оперативного-господарських санкцій, оскільки за ч. 3 ст. 235 ГК України їх застосування здійснюється незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Додаткової уваги потребує аналіз взаємозв'язку між наслідками реалізації права на одностороннє розірвання договору та наслідками наступу форс-мажорних обставин. За загальним правилом *не допускається одностороннє розірвання договору, якщо інше не передбачено законом або договором*. Можливість одностороннього розірвання договору законом передбачена тільки для окремих видів договорів, зокрема у разі порушення договірних зобов'язань (ч. 1 ст. 665, ч. 2 ст. 666, ст. 766 ЦК України; ч. 1 ст. 782, ч. 1 ст. 848 ЦК України, ч. ч. 2, 3 ст. 849, ч. 2 ст. 997 ЦК України тощо) або при укладенні договору без зазначення строку його дії, якщо закон допускає таку можливість (ч. 3 ст. 374 ГК України; ст. 935 ЦК України тощо) та ін. При цьому, на рівні договірної регламентації господарських відносин сторони самостійно можуть передбачити право на одностороннє розірвання їх договору, якщо чинне законодавство безпосередньо не встановлює таку можливість. Розірвання договору звільняє сторони від усіх договірних зобов'язань, однак не позбавляє їх права на відшкодування фактично завданих їм збитків та сплати штрафних санкцій за порушення договірних зобов'язань, що мали місце до моменту одно-

стороннього розірвання договору. Натомість форс-мажор, який призвів до невиконання (неналежного виконання) договірних зобов'язань, за загальним правилом звільняє зобов'язану особу від відповідальності за означене правопорушення. Питання про припинення самого договору повинно вирішуватися з урахуванням тривалості існування форс-мажорних обставин, що можуть мати тимчасовий (короткостроковий), так й стійкий (довгостроковий) характер, та доцільності поновлення виконання для управленої сторони. Зокрема необхідність виконання договору вбачається у разі швидкого припинення існування форс-мажорних обставин, коли виконання залишається актуальним (зберігає інтерес) для управленої сторони. Утім законодавець безпосередньо не закріплює дане положення як загальне правило. Так, відповідно до ст. 607 ЦК України зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає. Таку ж підставу припинення передбачає ч. 1 ст. 205 ГК України, за якою господарське зобов'язання припиняється неможливістю виконання у разі виникнення обставин, за які жодна з його сторін не відповідає, якщо інше не передбачено законом. Натомість міжнародні акти неконвенційної уніфікації договірних прав для вищезначених випадків встановлюють правило «про розумний строк», перевищення тривалості якого припиняє договірне зобов'язання.

Особливої актуальності проблематика форс-мажорних обставин набуває у сфері зовнішньоекономічної діяльності, оскільки право, що підлягає застосуванню до прав та зобов'язань сторін зовнішньоекономічного договору, може не містити чітких кваліфікаційних ознак форс-мажору. Крім того, права невизначеність може виникнути внаслідок неузгодженості між сторонами зовнішньоекономічного договору процедурних аспек-

тів, пов'язаних з повідомленням про наступ форс-мажорних обставин. Розбіжності у тлумаченні кваліфікаційних ознак форс-мажору (непереборної сили) та у порядку повідомлення про їх наступ породжує необхідність договірної уніфікації та заходів щодо гармонізації законодавства різних країн з цих питань. Так, Віденська Конвенція «Про договори міжнародної купівлі-продажі товарів» замість понять «непереборна сила» та «форс-мажор», використовує узагальнююче поняття «обставини (або перешкоди) поза контролем», визначає загальні характеристики (ознаки) цих обставин, наслідки та обов'язки сторін при їх настанні, проте не містить приблизного переліку цих обставин. Згідно до ч.1 ст. 79 Віденської конвенції, сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане *перешкодою поза її контролем* та що *від неї не можливо було розумно чекати прийняття цієї перешкоди в розрахунок при укладенні договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків*. За до ч. 4 ст. 79 означеної Конвенції сторона, яка не виконує свого зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону про перешкоду і про її вплив на її здатність здійснити виконання. Якщо інша сторона не отримала таке повідомлення протягом розумного строку після того, як про цю перешкоду стало чи повинно було стати відомо стороні – порушнику договірних зобов'язань, остання несе відповідальність за збитки, які є результатом неотримання такого повідомлення [7].

За Типовим форс-мажорним застереженням МТП (Публікація МТП № 421 Е), сторона не відповідає за невиконання будь-якого з її зобов'язань, якщо доведе, що: невиконання є результатом перешкоди поза її контролем; при укладенні договору вона не мала змоги розумно очікувати прийняття до уваги можливість виконання зобов'язання за

наявності перешкоди та її наслідку; вона була не в змозі розумно запобігти або перекласти цю перешкоду або принаймні її наслідок [8]. Сторона, яка претендує на звільнення від відповідальності, після того як дізналася про перешкоду та її можливі наслідки, повинна повідомити про це свого контрагента. Відсутність повідомлення покладає на сторону - порушника зобов'язання, відповідальність за шкоду, якій можливо було запобігти. Типове форс-мажорне застереження пропонує *«відсунення» виконання договору на розумний термін, протягом якого інша сторона не має права припинити, у тому числі розірвати договір*. При встановленні «розумності» терміну до уваги повинна прийматися можливість поновлення виконання зобов'язання стороною - порушником, а також інтерес її контрагента у виконанні, незважаючи на його прострочення [8].

Згідно до Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА сторона звільняється за невиконання зобов'язання від відповідальності, якщо вона доведе, що невиконання було викликане перешкодою поза її контролем, та що від неї не можна було розумно очікувати прийняття цієї перешкоди до розрахунку при укладенні договору або запобігання чи подолання цієї перешкоди та її наслідків. Якщо перешкода має *тимчасовий характер*, звільнення від відповідальності має силу на період часу, який є *розумним*, приймаючи до уваги вплив перешкоди на виконання договору. Сторона, яка не в змозі виконати зобов'язання, повинна повідомити іншу сторону щодо виникнення перешкоди та її впливу на здатність виконати зобов'язання. Якщо повідомлення не отримане іншою стороною протягом *розумного* строку після того як сторона (порушник зобов'язання) дізналася або повинна була дізнатися про перешкоду, остання несе відповідальність за збитки, які стали результатом неотримання повідомлення. У той же час

означені положення *не позбавляють сторону можливості реалізації права припинити договір або принаймні зупинити виконання* [9].

Частина 2 Ст. 14¹ ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» надає невичерпний перелік обставин, що можуть бути кваліфіковані як форс-мажор: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безлади, вторгнення, блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, введення комендантської години, карантину, встановленого КМУ, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень та актами державних органів влади, закриття морських проток, ембарго, заборона (обмеження) експорту/імпорту тощо, а також викликані винятковими погодними умовами і стихійним лихом, а саме: епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, проток, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання і зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо [4; Ст. 52]. Водночас варто звернути увагу, що при запровадженні ліцензування експорту товарів, неотримання експортної ліцензії може кваліфікуватися як форс-мажор, якщо підстави відмови у видачі ліцензії носять об'єктивний характер, як-то вичерпання встановленої квоти на відповідні товари. Однак, не може розглядатися як форс-мажор відмова у видачі експортної (імпортної) ліцензії, що обумовлена ненаданням

стороною зовнішньоекономічного договору необхідних для ліцензування документів.

Згідно до ч. 2 ст. 218 ГК України не вважаються обставинами непереборної сили, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів [6; Ст. 144]. Натомість ст. 617 ЦК України визначає, що вищезначені обставини не вважаються випадком, однак безпосередньо не закріплює неможливість їх кваліфікації як непереборної сили [3; Ст. 356]. Згідно до п. 3.2. Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), не вважаються форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) фінансова та економічна криза, дефолт, зростання офіційного та комерційного курсів іноземної валюти до національної валюти, недодержання/порушення своїх обов'язків контрагентом боржника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів тощо [10]. У той же час, коли для виконання всього або частини договору залучається третя особа (субвиконавець), невиконання (неналежне виконання) нею зобов'язань за субдоговором внаслідок наступу форс-мажору, перетворюється у цій частині на форс-мажор для виконавця, як зобов'язаної сторони за основним договором. За ст. 838 ЦК України підрядник, якщо інше не встановлено договором, має право залучити до виконання роботи інших осіб (субпідрядників), залишаючись відповідальним перед замовником за результат їхньої роботи. Генеральний підрядник відповідає перед субпідрядником за невиконання або неналежне виконання замовником своїх обов'язків за договором підряду, а перед замовником - за порушення субпідрядником свого

обов'язку [3; Ст. 356]. Означена стаття безпосередньо не закріплює положення про форс-мажор, утім сама природа відповідальності генерального підрядника, свідчить про можливість звільнення останнього від відповідальності за неналежне виконання підрядних робіт у разі невиконання субпідрядником своїх договірних зобов'язань за договором субпідряду внаслідок наступу форс-мажорних обставин. Щодо подібної ситуації п. 2 ст. 79 Віденської Конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів прямо закріплює форс-мажорні норми: «Якщо невиконання стороною свого зобов'язання викликано третьою особою, яку було залучено нею для виконання всього або частини договору, ця сторона звільняється від відповідальності тільки якщо: вона звільняється від відповідальності на підставі попереднього пункту (тобто, коли має місце перешкода поза контролем, якої не можливо було уникнути або перебороти); залучена нею особа також була б звільнена від відповідальності, якщо положення зазначеного пункту можна було б застосувати стосовно цієї особи» [7].

Відповідно до ст. 14 ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчує торгово-промислова палата України за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб. Згідно до ст. 14¹ даного законодавчого акту торгово-промислова палата України та уповноважені нею регіональні торгово-промислові палати засвідчують форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) та видають *сертифікат про такі обставини* протягом семи днів з дня звернення суб'єкта господарської діяльності за собівартістю [4; Ст. 52]. Відповідно до п. 6.2. Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) форс-мажорні обставини

засвідчуються за заявою зацікавленої особи по кожному окремому договору, контракту, угоді тощо, а також по податкових та інших зобов'язаннях/обов'язках, виконання яких настало згідно з законодавчим чи іншим нормативним актом або може настати найближчим часом і виконання яких стало неможливим через наявність зазначених обставин [10].

Для спрощення процедури засвідчення форс-мажорних обставин 28 лютого 2022 р. Торгово-промисловою палатою України оприлюднено офіційний лист, яким повідомлено, що військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною, та на який можливо послання стороною договору, для якої виконання договірних зобов'язань стало об'єктивно неможливим внаслідок воєнних дій на території України [11]. Як результат, набули поширення випадки, коли суб'єкти господарювання обмежуються виключно посиланням на згаданий лист та не доводять причинно-наслідковий зв'язок між воєнними діями та невиконанням ними своїх договірних зобов'язань. Між тим, судова практика цілком ґрунтовно виходить з того, що воєнний стан на території України не означає неможливість здійснення підприємницької діяльності для більшості відповідачів за спорами про стягнення збитків та сплату штрафних санкцій за неналежне виконання господарсько-договірних зобов'язань, а самі форс-мажорні обставини не мають «преюдиціальний» характер. Отже, сторона, яка посилається на дію таких обставин, повинна *довести* що саме ними спричинено об'єктивну неможливість виконання нею договірних зобов'язань. Інакше кажучи, між воєнним станом та неможливістю виконання договірних зобов'язань повинен існувати прямий причинно-наслідковий зв'язок, як-то: зупинення роботи підприємства у зв'язку із мобілізацією працівників або залучення майнового комплексу підприємств-

ва для проведення воєнних заходів, чи неможливість здійснення своєчасної поставки товару внаслідок руйнування транспортної інфраструктури тощо. Проте, якщо суб'єкти господарювання продовжують функціонувати в звичайному режимі в регіонах України, де є можливість безпечного транспортування товару, посилення на форс-мажор є безпідставним.

Висновки: Настання форс-мажорних обставин звільняє сторону господарського договору від відповідальності не автоматично, а за умови доведення причинно-наслідкового зв'язку між ними та неналежним виконанням договірних зобов'язань. Закріплення у господарському договорі певних обставин, як форс-мажорних, повинно здійснюватися не довільно, а на ґрунті законодавчо визнаних кваліфікаційних ознак форс-мажору. На рівні договірного регулювання повинен визначатись строк повідомлення про настання форс-мажорних обставин стороною, для якої вони створили неможливість виконання договірного зобов'язання, а також наслідки неповідомлення (несвоєчасного повідомлення) про їх наступ, у тому числі у вигляді застосування відповідних оперативного-господарських санкцій.

Потребують кореляції відповідні положення чинного законодавства щодо: наслідків форс-мажору в частині припинення договору в цілому або тимчасового припинення його виконання, з урахуванням тривалості (короткостроковості чи довгостроковості) існування форс-мажорних обставин, та доцільності поновлення виконання для управленої сторони; відповідальності генерального виконавця за основним договором за дії субвиконавця (третьої особи), якщо виконання субдоговору унеможливило настання форс-мажорних обставин.

Література:

1. Баранова Л. Н. *Обстоятельства, освобождающие от ответственности в гражданском праве: дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, Національна юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків. 1998. 161 с.*
2. Мельник О. О. *Договірне застереження про форс-мажор за цивільним законодавством України: дис. докт. філософії за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2018. 197 с. <http://dspace.onua.edu.ua>*
3. *Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. Ст. 356 (дата звернення: 15.05.2023).*
4. *Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52 (дата звернення: 15.05.2023).*
5. Луць В.В. *Контракты у підприємницькій діяльності: Навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2001. 560 с.*
6. *Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144 (дата звернення: 15.05.2023).*
7. *Про договори купівлі-продажу товарів; Конвенція ООН від 11 квітня 1980 р. URL: 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text*
8. *Типове форс-мажорне застереження: публікація МТП № 650. URL: <https://https://iccsua.org.ua> (дата звернення: 15.05.2023).*
9. *Принципи міжнародних комерційних договорів Унідруа. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (дата звернення: 15.05.2023).*
10. *Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text> (дата звернення: 15.05.2023).*
11. *Офіційний лист ТПП України щодо підтвердження форс-мажорних обставин. URL: <https://icci.org.ua> (дата звернення: 15.05.2023).*

References:

1. Baranova L. N. *Obstoiatelstva, osvobodzhaiushcheye ot otvetstvennosti v hrazhdanskom prave: dys. kand. yuryd. nauk za spetsialnistiu 12.00.03 – tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo, Natsionalna yuryd. akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkov. 1998. 161 s.*

2. Melnyk O. O. *Dohovirne zasterezhennia pro fors-mazhor za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy: dys. dokt. filosofii za spetsialnistiu 12.00.03 – tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses; simeine pravo; mizhnarodne pryvatne pravo. Odesa, 2018. 197 s. <http://dspace.onua.edu.ua>*

3. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40-44. St. 356 (data zvernennia: 15.05.2023).*

4. *Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 2 hrudnia 1997 r. № 671/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1998. № 13. St. 52 (data zvernennia: 15.05.2023).*

5. Luts V.V. *Kontrakty u pidpriemnytskii diialnosti: Navch. posib. K.: Yurinkom Inter, 2001. 560 s.*

6. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. St. 144 (data zvernennia: 15.05.2023).*

7. *Pro dohovory dohovory kupivli-prodazhu tovariv; Konventsiiia OON vid 11 kvitnia 1980 r. URL: 1980 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text*

8. *Typove fors-mazhorne zasterezhennia: publikatsiia MTP № 650. URL: <https://iccua.org.ua> (data zvernennia: 15.05.2023).*

9. *Pryntsypy mizhnarodnykh komertsiiynykh dohovoriv Unidrua. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2010-Ukrainian-bl.pdf> (data zvernennia: 15.05.2023).*

10. *Rehlament zasvidchennia Torhovo-promyslovoi palatoui Ukrainy ta rehionalnymy torhovo-promyslovymy palatamy fors-mazhornykh obstavyn (obstavyn neperebornoi syly). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text> (data zvernennia: 15.05.2023).*

11. *Ofitsiyni lyst TPP Ukrainy shchodo pidtverdzhennia fors-mazhornykh obstavy. URL: <https://uccu.org.ua> (data zvernennia: 15.05.2023).*

Milash V. S. Force majeure as a basis for exemption from economic contractual liability. – Article.

The article is devoted to the concept and qualifications of force majeure circumstances as the basis for exemption from economic contractual liability. The problem of form-major circumstances in the field of foreign economic activity has been updated. The provisions of the UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods, the Unidroit Principles of International Commercial Contracts, the ICC Model Force Majeure Clause regarding the nature of force majeure circumstances (circumstances beyond the control of the parties), as well as related procedural issues are considered.

A comparative description of the consequences of the realization of the right to unilateral termination of the contract and the consequences of the onset of force majeure circumstances is carried out. Particular attention is paid to the causal relationship between the occurrence of force majeure circumstances and the improper fulfillment of economic contractual obligations. Recommendations are proposed for further scientific research on the issue of force majeure in the context of modern challenges and separate proposals are formulated to improve the current legislation of Ukraine on these issues.

Key words: force majeure, economic contractual obligation, improper performance, economic responsibility.

Авторська довідка:

Мілаш Вікторія Сергіївна доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0001-5980-8184>

Стаття надійшла до редакції: 30 травня 2023 р.